

EBÛ HÂTİM er-RÂZÎ'YE GÖRE KUR'ÂN'IN HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİNE DELÂLETİ

Süleyman AKKUŞ* ve Zülkif ÖZER**

Öz

İslam kelâm disiplininde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatıyla Kur'ân'ın icazı arasında sıkı bir irtibat kurulmuştur. Bu çerçevede Kur'ân'ın icazı en başta gelen ispatlama yöntemlerinden biri olarak ele alınmıştır. Ebû Hâtım er-Râzî de *A'lâmu'n-nübüvve* isimli eserinde, evrenselliğini göz önünde bulundurarak Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamada Kur'ân'ın icazına ayrı bir önem vermiştir. Müellife göre Kur'ân'ın dışındaki olağanüstü hadiseler kendi dönemlerine hitap etmiş, Kur'ân-ı Kerîm ise kıyamete kadar tüm insanlara hitabıyla mucizeliğini ortaya koymuş, Hz. Muhammed'in peygamberliği aleyhindeki iddialara cevap vermiştir. Makalede Ebû Hâtım er-Râzî perspektifinden Kur'ân'ın bu mu'cizeliğinin Hz. Muhammed'in peygamberliğine olan delâleti ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Ebû Hâtım er-Râzî, Zekerîyya er-Râzî, Mucize, *A'lâmu'n-nübüvve*, Peygamberlik

Abstract

Abû Hâtım al- Râzî on the Miraculousness of the Qur'an as a Proof of the Prophecy of Muhammad

In the kalam tradition, there is a close relation between the proof of the prophecy of Muhammad and the miraculousness of the Qur'an. In this context, the miraculousness of the Qur'an is considered as one of the most important proofs of prophecy. In his work on *A'lâm al-nubuvva* Abû Hâtım al- Râzî gives special importance to the miraculousness of the Qur'an in proving the prophecy of Muhammad, considering the universality of his mission. For him sensual miracles address only to people living at the time of the prophet while the miraculousness of the Qur'an addresses to all generations. Abû Hâtım also responses to the objections against the prophecy of Muhammad. This article explores Abû Hâtım's evaluation of the miraculousness of the Qur'an as a proof of the prophecy of Muhammad.

Key words: Abû Hâtım al-Râzî, Zakariyya ar-Râzî, miracle, *A'lâm al-nubuvva*, Prophethood

Giriş

İnsanın dünya ve âhiret mutluluğunu temin etmede ona rehberlik edecek bir peygambere ve bu peygamberin bağlı bulunduğu ilahi buyruklar bütünü oluşturulan peygamberlik kurumuna iman etme İslâm'ın temel inanç esaslarından. Allah Teâlâ, insanlık tarihinde her topluma müjdeleyici ve uyarıcı olarak bir peygamber göndermiş, bu peygamberlerle onlara yardımda bulunmuş, yol göstermiştir.¹ Geçmişte, aklî gerekçeler ileri sürerek nübüvvet müessesesine karşı çıkan Berâhime ile isimleri öne çıkan İbnü'r-Râvendî (ö.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (sakkus@sakarya.edu.tr)

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi (zulkif61@hotmail.com)

1 Konuyla ilgili bazı âyetler için bk. Fâtır 35/24; Nahl 16/63; İsrâ 17/15; Enbiyâ 21/25; Nahl 16/36.

301/913) ve Ebû Zekerîya er-Râzî'nin (ö. 313/913) dışında nübüvvete karşı çıkan hemen hemen yok gibidir.² İnsanlığın nübüvvete olan ihtiyacı ve nübüvvetin gerekliliğini ileri sürenler de meselenin ele alınışında bağlı buldukları mezhebin ya da düşünce grubunun ana ilkelerini dikkate alarak açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu konuda öncü konumda olup İslam inanç esaslarını farklı kültür ve inançlara karşı savunmayı üstlenen Mu'tezile'ye göre, akli güzellik ve çirkinlik eşyanın özünde, vasıflandırılan fiillerde mevcuttur. Peygamberler bunları açıklayarak insan aklı için anlaşılır hale getirmişlerdir. Allah, ahlâkî bir mecburiyetle, insanların yararına olanı yapmaya mecburdur. İnsanların faydasına olarak bu zorunluluk peygamberlik kurumu ve kurumun temsilcisi peygamberle gerçekleşmiştir. Peygamber temelde akli olan kanunları onlara tebliğ eder. Böylelikle insanın kendi kazanımları ve konuyla ilgili bir takım akli istidlallerde bulunması anlamlı hale gelir. Nübüvvet, adalet prensibiyle de irtibatlıdır. Zira insanın yararına olan dini kuralların bildirilmesi, bize bildirilen bu şer'î kuralların Allah Teâlâ hakkında vacip olması O'nun adaletinin bir gereğidir.³ İnanç esaslarıyla birçok konuda Mu'tezile'nin düşüncelerini paylaşan Şia'ya göre de peygamber gönderme benzer bir şekilde vacip bir lütüftür. Zira aklın doğruyu bulabilmesi için peygambere ve vahye ihtiyaç vardır.⁴ İslam filozoflarına göre ise peygamber gönderme evrenin genel yasalarına benzer bir anlayışla zorunluluk olarak kabul edilir. İnsan tek başına ihtiyaçlarını gideremez, ihtiyaçlarını gidermesi bakımından şehir ve toplumlar oluşturmak zorundadır. Bu toplumsal yapının sağlıklı yaşaması için birtakım yasaların vaz' edilmesi, bu yasaların da uygulanması için o toplum içinden âdil ve yasa koymaya uygun insana ihtiyaç vardır. Bu insanın o toplumdan olması, diğer insanlarda

- 2 Berâhime'nin konuyla ilgili temel gerekçesi aklın her konuda iyi ve kötüyü bilebileceği iddiasıdır. Akıl, Allah'ın insanlara verdiği en büyük nimettir. İnsan aklı sayesinde Allah'ı, O'nun verdiği nimetleri, emir ve nehiyleri bilir. Peygamber aklın bilebildiği bu bilgileri tekit eden hükümlerle gelmişse peygamberin davetine uymak gerekmez. Zira akıl bu konuda yeterlidir. Peygamberin getirdiği hükümler, aklın hükümlerine aykırıysa onun nübüvvetini ikrar etmek de gerekmez, zira akla aykırı hükümler insanın yararına değildirler. Berâhime ve nübüvveti inkâr edenlerin bu iddialarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Ebû Mansur Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, tah., Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûcî, İstanbul, 2005, s.271-286; Bâkîllânî, *Kitâbü Temhîdî'l-evâil ve telhîsî'd-delâil*, tah., İmâdu'ddîn Ahmed Haydar, Beyrut, 1987, s. 126-156; Ebu'l-Muin en-Nesefî, *Tabsîratü'l-edille*, tah., Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Ankara 2003, II, 1-28; Norman Calder, "Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik" trc. Süleyman Akkuş, *Mârîfe*, Yıl 3, sayı: 1 (Bahar 2003), 181-194; İlhan Kutluer, *Akil ve İtikad*, İstanbul: İz yay., 1996, s. 69-85; Günay Tümer, "Brahmanizm", *DİA*, İstanbul, 1991, VI, 329-333; Orhan Ş. Koloğlu, "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", *UÜİFD*, c.13, sayı: 1, 2004, s. 159-193.
- 3 Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usulü'l-hamse*, tah., Abdülkerim Osman, Kahire, 1988/1408, 563, 768.
- 4 Bk. Kâşifu'l Gıta, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şia ve usulühâ*, Beyrut trz., s. 48; Müfid, *Evâilu'l-makâlât fi mezâhibi'l-muhtârât*, tah., Fadlullah ez-Zencânî, Tebriz 1363, s. 44.

bulunmayan özelliklere sahip bir peygamber olması zorunludur.⁵ Bu özellikler mucizelerdir. İnsanların ilgilerini celp etmesi, daha kolay kabul görmesi açısından bu mucizeler peygamberlerin yaşadıkları toplumların bilgi ve kültürleriyle bir şekilde ilişkilidir.

Hz. Muhammed'in risaletinin evrenselliğini delillendiren mucizelerinin de evrensel nitelikte olması gerekir. İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim nazil olmaya başladığından itibaren bir takım insanlar Allah Rasûlüne muhalefet etmeye kalkışmışlardır. Bu kimseler Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmediğini, Hz. Muhammed'in kendi sözü olup, bunları Allah'a nispet ettiğini iddia etmişler; Hz. Muhammed'i de mecnun, kâhin, sihirbaz veya büyüye tutulmuş olmakla itham etmişlerdir. Ancak bu iddialarının doğru olmadığı, doğumundan itibaren tanınmış oldukları Muhammed'in kişiliği ile uyuşmadığı, zamanla ve gelişen olaylar neticesinde ortaya çıkmıştır.

Biz bu çalışmamızda h.III. yy. sonları ile h.IV. yy. başlarında yaşamış, İsmailî bir müellif olan Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 322/934) *A'lamu'n-nübüvve*⁶ isimli eserinde yer alan Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in peygamberliğine delâlet etmesi hususunda ortaya koyduğu delilleri ele alacağız. Ebû Hâtim er-Râzî, eserindeki bu bölümü, mülhid⁷ olarak nitelendirdiği birisine karşı bir reddiye olarak yazmıştır. Muhtemelen Zekeriyâ er-Râzî (ö. 313/925) olan bu kişiye göre, Kur'ân'ın icazı temelsizdir. Ona göre Kur'ân'ın değil bir

5 İbn Sina, *Kitâbu's-Şifâ, Metafizik II*, çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005, s. 188.

6 Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve er-Reddû ale'l-Mulhid Ebi Bekr Râzî*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2003, s.11, 173-174.

7 Ebû Hâtim er-Râzî eserinde isim vermeksizin nübüvveti inkâr eden birisiyle tartışmakta, tartışmanın odağına da tartıştığı kişinin kitabını koymaktadır. Ebû Hâtim'in "mülhid"likle suçladığı kişi muhtemelen Ebû Zekeriyâ er-Râzî'dir. Bu ihtimali *Râhatu'l-akl, Akvâlu'z-zehbiyye* vb. kitaplarıyla tanınan Hamîdüddîn el-Kirmânî'nin verdiği bilgiler güçlendirmektedir. Bazı tabakat kitaplarında er-Râzî'ye isnat edilen eserler, er-Râzî'nin, *et-Tıbbu'r-Ruhânî* adlı eserinin "akıl üstünlüğü ve övülmesi" ile ilgili bölümündeki akılla ilgili sözleri ve "beş ezeli varlık" anlayışıyla ilgili görüşleri de bunu teyid etmektedir. Ancak bu çalışmalarda, Ebû Bekir er-Râzî'nin nübüvvet karşıtlığına dair ileri sürülen görüşlerin doğru olmadığı, *et-Tıbbu'r Rûhânî* ve diğer kitaplarından hareketle böyle bir ithamı hak etmediği de belirtilmiştir. Bu iki görüşü dikkate alarak onun "mülhid" olarak isimlendirilmesi ve nübüvvet karşıtı olarak gösterilmesinin isabetli olmayacağı, ya da en azından tüm eserleri ortaya çıkarılınca kadar belirsizliğini koruyacağı ifade edilmiştir. Bu iki farklı anlayışın uzlaştırılması mümkün görülmemekle birlikte, burada önemli olan, Ebû Hâtim'in yaşadığı dönemde nübüvvet düşüncesinin hararetle tartışıldığı ve bunun tabii sonucu olarak Müslüman bilim adamlarının konuya duysuz kalmayıp nübüvvetin gerekliliği ve buna bağlı olarak Kur'ân'ın icazı, Hz. Muhammed'in peygamberliği konularında eserler yazmış olmasıdır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kutluer, *a.g.e.*, s. 24-25; Kenan Seyfi, "Hekim-Filozof Ebu Bekr Râzî Bir Mülhid miydi?", *Dîvan*, 2001/1, s. 197; Hüseyin Karaman, "Ebu Bekir Râzî'nin Mülhidliği Bir Gerçeklik mi, Yoksa Tarihsel Bir Yanılgı mı?", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 6, sayı: 11 (Bahar 2012), s.107-123; Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara: DİB yay., 2007, s. 49-50.

benzerini, bin benzerini dahî getirmek mümkündür. Ancak insanlar böyle basit işlerle uğraşmaktan imtina etmişlerdir. Çünkü ortada belagat, fesahat, seci' sanatlarında zirveye çıkmış ve Kur'ân'ı fersah fersah açacak şiir örnekleri, yıldızlar ve gökbilimi hakkında bilgi veren astronomi, matematik, mantık ve tıp gibi sahalarda pek çok eser vardır. Bu eserler değer açısından Kur'ân'dan daha üstün özelliklere sahiptir. Kur'ân'ın ilmî bir faydası olmadığı gibi herhangi bir şeye kanıt teşkil edebilecek önermeler de ihtiva etmez. Kur'ân, 'Esâtîru'l-evvelîn' ile dolu bir metindir. Bunun için Kur'ân'ın bir mislini getirmek hiçbir şey ifade etmez.⁸ Zekeriyya er-Râzî, Kur'ân'ın dil ve üslup olarak ve muhtevası itibariyle Hz. Muhammed'in nübüvvetine delâlet etmesinin söz konusu olamayacağını iddia etmektedir. Biz çalışmamızda Ebû Hâtim er-Râzî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durmayacağız.⁹ Yalnızca onun özelde Zekeriyya er-Râzî'ye yazdığı reddiye ve daha genel anlamda Kur'ân'ın İcâzı hakkındaki değerlendirmeleri üzerinde durmaya çalışacağız. Ebû Hâtim er-Râzî'nin Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in peygamberliğine delâlet etmesi açısından mucize bir kitap oluşu ile ilgili görüşlerine geçmeden önce Kur'ân'ın icazını ifade eden *icazü'l-Kur'ân* terimi hakkında özet bir bilgi vermeyi uygun bulmaktayız.

1. İcâzü'l-Kur'ân

İcâzü'l-Kur'ân (إعجاز القرآن) terkinde yer alan icaz (إعجاز) kelimesi, sözlükte, "güç yetirememek", "yapamamak" anlamındaki "عجز" kökünden türetilmiştir.¹⁰ Bir terim olarak da genellikle, "Kur'ân'ın, sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin ortaya konulamaması"

8 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.173-174.

9 Ebû Hâtim er-Râzî'nin kısa biyografisiyle ilgili olarak şunlar söylenebilir: Tam adı Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân b. Ahmed er-Râzî el-Versinânî'dir. Doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bir bilgi yoktur. III.(IX) yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Arap dili, hadis ve ahlak ilimlerindeki öğrenimini Bağdat'ta yaptığı sanılmaktadır. Buradan Kuzey Afrika'ya geçerek mehdiliğini ilan eden Ubeydullah el-Mehdî'nin tesiriyle İsmâilî fikirleri benimsemiştir. Daha sonra başta Rey olmak üzere, Taberistan, Cürçân, İsfahan, Deylem ve Azerbaycan bölgelerinde siyasî ve dinî faaliyetlerde bulunmuştur. Râzî bir taraftan Rey idarecilerinin İsmâiliyye saflarına katılmaları için çaba sarf ederken diğer taraftan da İsfahan, Taberistan, Cürçân ve Azerbaycan gibi civar beldelere dâiler göndererek mezhebin geniş bir çevreye yayılması için çalışmalar yapmıştır. Ebû Hâtim er-Râzî'nin kaynaklarda zikredilen eserleri *A'lâmün-nübüvve*, *Kitâbü'z-zîne*, *el-İslâh*, *el-Câmî*, *er-Rec'a*'dır. Hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Hâtim er-Râzî", *DİA*, İstanbul 1994, X, 148-150.

10 Ragıp el-İsfâhânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *Müfredatü elfazi'l-Kur'ân*, nşr. Safvan Adnan Dâvûdî, Dımaşk: Dârü'l-Kalem&Beyrut: Dârü's-Şamiyye, 1412/1992 s.547-548; İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrer b. Ali, *Lisânü'l-arab*, Beyrut: Dârü's-Sadr, V, 369-373; Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farukî, *Keşşâfü İstîlâhâtü'l-fünûn*, Beyrut: Dâru Sâdir, III, 975; Âsim Efendi, *el-Okyanusu'l-basit fi tercemeti'l-Kâmüsu'l-muhît*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014, III, 2497-2499.

diye tarif edilir. Bu tarifte yer alan edebî üstünlük ifadesi Arap diline vâkaf olan edipleri, muhtevâ üstünlüğü ise bunlarla birlikte bütün akl-ı selîm ve ilim sahibi insanları ilgilendirmektedir.¹¹

Kur'ân'da icazü'l-Kur'ân terkibi geçmemekle birlikte Kur'ân'ın beşer sözü olmayıp insanların benzerini meydana getirmekten aciz kaldıkları, ilahi bir kelâm olduğu belirtilmektedir. Ancak Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenler dilediklerinde Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirebileceklerini ileri sürmüşler¹² ve Rasulullah'tan hissî mucize göstermesini istemişlerdir. Bu kişilere karşı Kur'ân'ın yeterli bir mucize olduğu açıklanmış,¹³ eğer güçleri yetiyorsa bütün yardımcılarını da çağırarak benzer bir eser meydana getirmeleri istenmiş, fakat bunu asla yapamayacakları da ifade edilerek kendilerine meydan okunmuştur.¹⁴

Kur'ân'ın daha çok pratik yönü ile ilgilenen ilk dönemin ardından, İslam coğrafyasının gelişerek farklı din ve kültürlerle karşılaşması, İslam dünyasında meydana gelen iç meselelerin çözüme kavuşturulması ve Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması ihtiyacı Kur'ân ile ilgili bir takım disiplinlerin doğmasına ve tasnif edilmesini sağlamıştır.¹⁵ *İcazü'l-Kur'ân* kavramını başlangıçta daha çok Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'nın (ö. 206/821) *Mecâzü'l-Kur'ân-ı*, İbn Kuteybe'nin (ö.276/889) *Garîbu'l-Kur'ân* ve *Müşkilü'l-Kur'ân*'ı gibi dil ve nahiv kitapları ile Taberî'nin (ö. 310/922) *Câmiu'l-Beyân*'ı gibi tefsir kitaplarında söz aralarında geçtiğini görüyoruz. Hicri III. Asırdan itibaren icazü'l-Kur'ân konusu, müstakil eserler halinde te'lif edilmeye, genellikle Nazmü'l-Kur'ân ismi altında kaleme alınmaya başlanmıştır. Câhiz (ö. 255/868), Ebü Bekr Abdullah es-Sicistanî, Ebu Zeyd el-Belhî Ahmed b. Süleyman (ö. 322/933) ve Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. el-İhşid (ö. 326/937) *Nazmu'l-Kur'ân* isimleriyle eserler te'lif etmişlerdir.¹⁶

İslam dünyasının icazü'l-Kur'ân araştırmalarında altın çağına ulaştığı h. IV. asırda ise icazü'l-Kur'ân isminin ortaya çıktığı ve sadece bu konuya hasredilmiş eserlerin te'lif edildiği görülmektedir. Ebü'l-Hasan Ali b. İsa er-Rummanî'nin (ö. 386/996) *en-Nüket fi icazi'l-Kur'ân*'ı, Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattabî'nin (ö. 388/998) *Beyanü icazi'l-Kur'ân*'ı, Ebü Bekr el-Bakıllanî'nin (ö. 403/1012) *İcâzü'l-Kur'ân*'ı ve Kadı Abdülcebbar'ın (ö. 415/1024) *el-Muğni* isimli kitabının icazü'l-Kur'ân bölümü bu dönemde ka-

11 Yusuf Şevki Yavuz, "İcâzü'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 403.

12 Enfal 8/31.

13 Ankebut 29/50-51.

14 Yavuz, "İcâzü'l-Kur'ân", s. 403. İlgili âyetler için bk. Bakara 2/23-24; Yûnus 10/37-39; Hûd 11/13; İsrâ 17/86-88.

15 Enver Arpa, "İcâzü'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, 2002, XLIII, I, 81-107.

16 Aişe Abdurrahman Bintu eş-Şati, *el-İcâzü'l-beyânî li'l-Kur'ân*, Mısır: Dâru'l-Mearif, 1971, s.16

leme alınmış eserlerdir. Daha sonraki dönemlerde Abdülkadir el-Cürcanî'nin (ö. 471/1078) *Delâilü'l-i'câz* ve *er-Risâletü's-şâfiye*, Celalleddin es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân* isimli kitabındaki Faslu i'câzi'l-Kur'ân bölümü, Muhammed Abduh'un (ö. 1905) *Tefsiru zikri'l-hakîm* isimli eserindeki *Faslu vücuhi'l-i'câz* kısmı, Mustafa Sadık er-Rafîfî'nin *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-belâğatu'n-nebeviyye*, Muhammed Abdullah Draz'ın *en-Nebeü'l-azîm*, Seyyid Kutup'un *et-Tasvirü'l-fennî*, Bediüzzaman Said Nursî'nin *İşârâtü'l-İ'câz* Aişe Abdurrahman'ın *el-İ'câzü'l-beyânî li'l-Kur'ân*, Fadl Hasan Abbas'ın *İ'câzü'l-Kur'ân, Letaifü'l-mennân, el-Belağatu funûnuha ve efnânuha* adlı eserleri ve Muhammed Ali es-Sabunî'nin *İ'câzü'l-beyân fi süneni'l-Kur'ân* gibi eserler te'lif edilmiştir.¹⁷

Bu eserlerde icazın farklı yönlerine vurguda bulunulmuştur. Örneğin Bâkîllânî bu konuda icazı kimsenin benzerini ortaya koyamayacağı gaybî mucizeler, Hz. Muhammed'in ümmiliği, Kur'ân-ı Kerim'in içerdiği harika nazm, mükemmel diziliş, olarak tanımlamıştır.¹⁸

Endülüslü meşhur müfessirlerden İbn Atiyye de (ö. 542/1147) Kur'ân'ın icazının nazmında, manalarının doğruluğunda ve lafızlarındaki fesahatin birbirini izlemesinde olduğunu belirtir.¹⁹

İ'câzü'l-Kur'ân konusunda el-Hattabî'nin (ö. 388/998) dikkat çektiği bir başka husus da, Kur'ân'ın kalplerde meydana getirmiş olduğu manevi titreşimler ve etkidir. Çünkü Kur'ân ifadelerinin titreşimi kulağa temas etmesiyle korku ve ürperti halinde bile kalbe derhal bir lezzet ve tatlılık verir.²⁰

Özellikle Mu'tezile kelamcılarınca da "sarfe" nazariyesi savunulmuştur. Buna göre belağat yönünden Kur'ân'ın benzerinin meydana getirilme gücü bulunmaktadır, fakat inkârcıların bu gücü kullanmaları Allah tarafından engellenmiştir.²¹ Bu görüşü benimseyenlere göre şayet Allah'ın dıştan böyle bir müdahalesi olmasaydı, o dönemin edipleri Kur'ân'ın benzerini getirebilirlerdi. İşte bu dış müdahale ile/Sarfe ile Kur'ân mucizdir.²² Bu görüşü Bâkîllânî şu şekilde reddetmektedir: Sarfe yaklaşımını çürüten delillerden biri de şudur ki eğer muaraza mümkün olsaydı, muarazadan men eden sarfe

17 Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân" s. 406.

18 Bâkîllânî, el-Kadı Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyib, *İ'câzü'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. baskı, 2001, s.30-40.

19 Celalleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 5. baskı, 2002, II, 1007.

20 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1011.

21 Yavuz, Yusuf Şevki "Sarfe", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 140.

22 Ebu'l-Fetih Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, tah., Muhammed Abdülkadir el-Fazlı, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2002, s. 48; Suyuti, *el-İtkân*, II, 1005.

olurdu, dolayısıyla Kalam muciz olmaz, men etme muciz olurdu. Kalam kendisinden başkası üzerine de bir üstünlük taşımaz.²³

Genel anlamda icazü'l-Kur'ân şu hususlarda görülür:

a. Söz Sanatı: Seçilen kelimeler ve söz dizilişi, gramer, uygulanan edebî sanatlar.

b. Üslûp ve şekil özelliği: Kur'ân-ı Kerim'den önce Araplarda, sözlü edebiyatın iki şekli vardı: Şiir ve nesir. Kur'ân-ı Kerim şiir olmadığı gibi Arapların bildiği nesir de değildir, istiâre, mecaz gibi anlatım üsluplarını kullanan zengin bir ifade gücüne sahiptir.

c. Kur'ân-ı Kerim'in muhtevasını iman esasları, ibadet ve çeşitleri, hükümler, emir ve yasaklar, ahlak eğitimi, yaratılış ve oluş, gayb âlemi ve buradaki varlıklar, kısmen peygamberler ve kavimler tarihi, insan ve kainatın yapısı, va'd ve vaîd, gelecekle ilgili bazı haberler ve bilgiler oluşturmaktadır.²⁴ Râzî de *A'lâmu'n-nübüvve* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in nübüvvetine delâleti bağlamında Kur'ân'ın icazı ile ilgili genel anlamda aşağıdaki hususlara değinmiştir.

2. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Delâleti

Ebû Hâtîm er-Râzî, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmesi açısından Kur'ân-ı Kerim'i mucize kapsamında ele almaktadır.²⁵ Râzî, Kur'ân'ı genel anlamda şu şekilde nitelemektedir. Kur'ân, şanı büyük bir gerçeklik, yüksek beyan özelliğine sahip, anlaşılır delilleri olan, aydınlanmak isteyen parlak bir ışık olan, bilen için kesin bir delil, hasmını aciz bırakan bir hüccet, dikkatini veren için açık bir ilim, onunla konuşmak isteyen için belîğ bir hikmete sahip, ona sarılan için sağlam bir ip, iman eden için büyük bir kazanç ve kurtuluş, bütün varlıklar için faydası en fazla olan bir kitaptır. Bu üstün özelliklerinin bulunması nedeniyle inkârcılara karşı Hz. Muhammed'in peygamberliğinin en büyük delilinin burhanı açık bir şekilde ortada olan ve tüm zamanlarda geçerliliğini sürdüren Kur'ân olduğunu, O'nun peygamberliğinin ispatı için Kur'ân'dan başka geçmiş peygamberlerin veya O'nun diğer mucizeleri ve delillerine ihtiyaç olmadığını ifade eder.²⁶ Kur'ân, inkârcıların tıpkı önceki peygamberlerden talep ettikleri gibi Hz. Muhammed'den

23 Bâkîllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s. 26.

24 Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB yay., 2003, I/32; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV yay. 1993, s.163-167.

25 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 148. Râzî'ye göre Mûcize; peygamberlerin getirmiş olduğu ve başkalarının bir benzerini getirmekten aciz olduğu şeyler olup, delâil, peygamberlerinin kendileri dışında meydana gelen ve peygamberliklerine işaret eden hadiselerdir. Bunların tamamına ise "âyât" veya "a'lâm" ismi verilir.

26 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 174-175.

de peygamberliğini ispat etmesi için birtakım deliller istediklerini bizlere haber vermektedir. “*Dediler ki: ‘Ona Rabbinden âyetler (mucizeler) indirilseydi ya! De ki: ‘Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?’*”²⁷. Bu âyet ile Hz. Peygamber’den istenen mucizeler karşısında onlara mucizeleri gerçekleştirilmeye ancak Allah’ın gücünün yeteceğini söylemesi ve bunun yanında Hz. Muhammed’in asıl mucizesinin Kur’ân-ı Kerîm olduğunun vurgulanması istenmektedir. Çünkü Kur’ân, kendisinden önceki peygamberlerin mucizelerini tamamlayan, meydana geldikten sonra etkisini yitiren diğer peygamberlerin mucizeleri gibi olmayıp bütün zamanlarda varlığını devam ettiren bir mucizedir.²⁸

2.1. Kur’ân-ı Kerîm’in Meydan Okuması

Ebû Hâtim er-Râzî, *A’lamü’n-nübüvve* isimli eserinde ismini vermeden mühlid olarak nitelendirdiği Zekeriyya er-Râzî ve onun gibi düşünenlerin daha önceki inkârcuların yolundan giderek, “...*Duyduk, istesek biz de benzerini elbette söyleriz. Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir dediler.*”²⁹ âyetinde ifade edildiği gibi Kur’ân’ın bir benzerini meydana getirilebileceklerini iddia ettiklerini ancak bu iddialarının gereğini de bir türlü gerçekleştiremediklerini ifade etmiştir. Râzî, onların bu iddialarının sadece sözde kaldığını, geçmiş milletlerin de kendilerine gelen ilahî kitaplara aynı şekilde cevap verdiklerini belirterek onların durumunu ‘Ben yerin ve göğün bir benzerini yaratacağım.’ diyen, fakat buna güç yetiremeyen kişinin durumuna benzetmiştir. Nasıl ki yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılmasında mucizeler varsa Allah’ın indirmiş olduğu Kur’ân da bunun gibi mucizelerle doludur. Onun bir benzerini ortaya koymaya hiç kimsenin gücü yetmez.³⁰ Ebû Hâtim er-Râzî, benzer âyetlerle de³¹ bunu yapmanın yaratılmışların güçleri dâhilinde olmadığını bildirmiştir.³²

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise, Allah’ın bu âyetlerde muaraza yapmak isteyenlere eğer güç yetirebileceklerse bunun yöntemini de öğrettiğini bildirmektedir. Bu şöyle izah edilebilir: Bir topluluk yardımlaşmalarında onların akılları, tek bir akıl haline gelir. Ortak akılla hareket ettiklerinde her birinin ayrı ayrı yapamayacağı işleri yapmaya muktedir olurlar. Başarılı

27 Ankebût 29/50-51.

28 Kâdî v.dğr., *Mecmau’t-tefâsir*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979/1399, V, 24.

29 Enfal, 8/31.

30 Râzî, *A’lamü’n-nübüvve*, s.174.

31 Enfal 8/31, Hud 11/13, Bakara 2/23-24.

32 Râzî, *A’lamü’n-nübüvve*, s. 178.

olmuş herhangi bir muarazayı tarih kaydetmediğine göre Kur'ân'ın bir insan fiili değil, Allah'ın fiili olduğu ortaya çıkmış olur.³³

Müşriklerin Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirme iddialarına karşı Allah Teâlâ, onları bu iddialarında yalanlamıştır. Çünkü Kur'ân, nazmı, üslubu ve gaybdan haber verme özellikleri ile mucizedir. O insanların benzerini meydana getiremeyeceği belağatın en doruk noktasındaki bir kelimedir. Bunun için insanlar bir benzerini meydana getiremezler, şayet buna güç yetirebilselerdi bunu muhakkak yaparlardı.³⁴ Kur'ân'ın bütün insanlığa bir benzerini getirme yönünde meydan okuyuşu, edebî çağrıda bulunuşu ve Arap dilinin en güçlü olduğu dönemde bu çağrıyı yapıp cevap alamayışı, Kur'ân'ın mucize oluşunun tartışmaya gerek olmayacak şekilde açık olduğunun bir işaretidir.³⁵ Kur'ân'da Allah'ın inkârcılara tedrici bir üslupla meydan okuması, muhataplarını fikrî mücadeleye çekme amacı gütmektedir. Kur'ân'ın bir dünya görüşü getirmesi, her şeyden önce belli bir inanç ve ahlâk sistemi sunması nedeniyle fikrî bir mücadele talep etmesi gayet doğaldır. Zira üzerinde düşünülmedikçe, akıl devreye girmedikçe onun üstünlüğü anlaşılmazdı. Bunun için bu dinin mesajını sunabilmesi, asabiyet ve kuvvet yarıştırmının fikir mücadelesine dönüştürülmesiyle mümkündür.³⁶ Allah, Araplara yukarıdaki âyetlerle Kur'ân'ın bir benzerinin yapılması hususunda meydan okumuş ve onları tahrik etmiştir. Bu âyetler karşısında yapılması gereken daha fazla öfke ve hırs ile çalışmaktı. Fakat Araplar, bu kadar tahrik edilmelerine ve ihtiyaç duymalarına rağmen Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koyamamışlardır. Ayrıca akıllı birine kolay işi görmek daha makuldür. Hz. Muhammed'e karşı onlara göre daha kolay olanı seçmişler ve O'nunla savaşmayı tercih etmişlerdir. Çünkü Kur'ân'ın bir benzerini getirememişlerdir.³⁷ İmam Mâtüridî ise, İsra sûresi 88. âyeti delil göstererek Allah'ın, cinleri dâhil yardıma çağırarak Kuran'ın bir benzerini yapmaları hususunda Araplara meydan okuduğunu belirtmiştir. İslam dinine ilk muhatap olan Araplar içerisinde o dönemde Arap dilinde çok ileri seviyede olan ve bir kaside üzerinde bir yıl kadar çalışan insanların var olduğu bilinen bir gerçektir. Şayet onların Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmeye güçleri yetmiş olsaydı veya buna ulaşmayı umsaydılar bunu muhakkak yaparlardı.

33 Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, Beyrut, 1981, XVII/101-102.

34 *Kâdî, v.dğr., Mecmû'ât-ı tefsîr*, IV, 69.

35 Cüneyt Eren, "Kur'ân-ı Kerim'in İcâz Çeşitleri", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 46, sayı 3, s. 142,143.

36 Hüseyin Aydın, "Meydan Okuma Bakımından Kur'ân Mucizesi", *Kelam Araştırmaları*, 8:1 (2010), s. 53.

37 Kâdî Abdülcebbar Ebü'l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed, *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi* (Mu'tezile'nin Beş Esasının Açılımı) (metin-çeviri); çev. İlyas Çelebi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, I. Baskı, 2013, s. 572.

Hâlbuki onlar Kur'ân nurunu söndürmek için canlarını ve mallarını feda etmişlerdir.³⁸

İnkârcılar dün olduğu gibi bugün de inkârı yaymak, İslam dinini fikren yıkmak istiyorlarsa, Kur'ân'a bakmalılar ve ondan yararlanmadan her türlü imkân ve yöntemlerini kullanarak diledikleri herkesten ve her şeyden yardım alarak ona muaraza yapmalıdırlar. Ne var ki tarih boyu inkârcı kesimler, İslam'ın temel kaynağına bu muarazayı yapamadıkları için Müslümanlarda kusur aramaya yönelmişlerdir. Evrensel ve fikri düzeyde olması gereken teolojik tartışmayı sosyal hadiselerle, bireylere indirgeyerek ve sığlaştırarak sürdürmeyi yeğlemektedirler. Bu tür bir yaklaşım İslam dini açısından fikrî planda bir muaraza sayılamaz.³⁹

2.2. Üslup Bakımından Kur'ân-ı Kerîm'in Mucize Oluşu

Allah, peygamberleri, gönderildikleri toplumların sosyal yapısı, kültür birikimi ve kendi döneminde yaygın olan ilim ya da sanat alanıyla yakın ilişkisi olan temel mucizelerle teyit etmiştir. Hz. İsa'ya tıp, Hz. Musa'ya sihribazlık, Hz. Muhammed'e de edebî üstünlük taşıyan mucizeler verilmiştir.⁴⁰ Hz. Muhammed'in nübüvvet aşrındaki Araplar, fesahat ve belağat sahasında başkalarının ulaşamayacağı bir dereceye ulaşmışlardır; onların en zekileri, bütün aklî ve hayalî kuvvelerini harekete geçirerek lisanlarını en iyi şekilde kullanıyorlardı. Böyle bir toplum içerisinde ortaya çıkan Hz. Muhammed'e nazım, fesahat ve belağat ile ihtiva ettiği manalar bakımından beşer takatini aşkın bir kitap olan Kur'ân verildi. Bu kitap, kendisinden önceki peygamberlere gönderilen mucizelerden daha kuvvetli ve daha şümüllü idi. Çünkü önceki peygamberlerin mucizelerini kendileriyle birlikte yaşayanlar müşahade ettiler. Ancak Hz. Muhammed'in mucizesi olan Kur'ân'ı kendisiyle birlikte yaşayanlar muttali oldukları gibi, sonraki zamanlarda yaşayanlar da gördüler ve görmekteler.⁴¹

Ebû Hâtim er-Râzî, Kur'ân'ın üslubu açısından mucize bir kitap olduğunu belirterek gönderildiği dönemde Arapların şiir, hitabet, seci' vb. edebî sanatlara benzeterek karşı çıktıklarını ifade etmiştir.⁴² Yine o Kur'ân'ın üslup açısından mucize oluşuna inanmayanların ona nispet ettikleri kavramlarla karşılaştırmış, Kur'ân'ın şair, sihribaz ve kâhin sözü olmadığını ortaya koy-

38 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara: İsam yay., 2009, s. 240-241, 243.

39 Aydın, "Meydan Okuma Bakımından Kur'ân Mûcizesi", s. 46.

40 Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed en-Nesefî, *Tabsiratü'l edille fî usûli'd-din* (Tenkidli Neşir), tah., Hüseyin Atay, Ş. Ali Düzgün, Ankara: DİB yay., 2003, II/78.

41 Muhammed Çelik, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan yay., İzmir 1996, s. 138.

42 İlgili âyetler için bk. Sebe, 34/ 43; Ahkaf 46/7; Müddesir, 74/24.

maya çalışmıştır. Çünkü inkârcılar Kur'ân'ın sûrelerini şiire, âyetlerini şairlerin beyitlerine, ifadelerinin etkileyiciliğini, sözlerinin kolay anlaşılır oluşunu ve manalarının kuvvetli oluşunu etkileyici bir hitabete, gelecekte olacak hadiseleri haber vermesini ve bu hadiselerin meydana gelmesini kâhinlerin seci'lerine benzetmişlerdir. Râzî, bu edebî eserlerin görünen manalarının, Kur'ân'ın içermiş olduğu kuvvetli ve derin manalara asla ulaşamayacağını belirtir. Çünkü bu edebî eserler aslı itibarıyla tek yönlüdür. Yani bu eserlerde sadece lafız güzelliği vardır, içeriğinde mana kuvvetliliği ve derinliği yoktur. Şiirin sadece aruzlarla şekillendirilmiş etkileyici yönü vardır. Belağatlı hitabet sanatının, akıcı ve icazlı sözden başka bir özelliği yoktur. Kâhinlerin secileri haber vermiş oldukları şeylerin sebeplerini kelimelerin kafiyeli dizilişiyle ifade eden bir sanattır. Kur'ân ise, şiirde, belağatlı hitabette ve seci'de dış görünüş olarak var olan bütün özellikleri kapsadığı gibi bunun dışında birçok özelliği de barındırır. Kur'ân, orijinal üslubuyla tüm bu türlerin ayrı ayrı Arapçaya kattığı manaları ve ifade zenginliklerini kendisinde toplamıştır.⁴³

Edebiyatın revaçta olduğu bir dönemde Arap toplumunda, hayatı boyunca edebiyatla hiç meşgul olmayan ümmî bir kimse, peygamberlikle görevlendirilmiş ve hem doğruluğunun en önemli delili hem de mesajının bizzat kendisi olan Kur'ân mucizesi ona verilmiştir. Bununla bütün Araplara meydan okuyarak bir benzerini yapamayacaklarını iddia etmesi üzerine O'na iman etmeyen Araplar kendi toplumlarında yaygın olarak kullanılan kavramlarla Hz. Peygamberi itham etmişlerdir.⁴⁴

2.2.1. Kur'ân İfadelerinin Sihirbaz Sözü Olmaması

Râzî, daha önce gönderilmiş olan peygamberlerin kavimleriyle olan serüvenin bir benzerini Hz. Peygamber'in de yaşadığını ifade eder. Çünkü inkârcılar, peygamberlerin hissî mucizelerine şahit olmalarına rağmen nübüvveti inkâr ederek resulleri yalancılıkla, sihirbazlıkla, getirmiş oldukları mucizeleri ise sihir ile nitelemişlerdir. Hâlbuki bu kişiler, Allah'ın elçilerinden mucizeler getirmelerini istemişler, mucizeleri getirirlerse kendilerine iman edeceklerini ifade etmişlerdi. Peygamberler kendilerinden istenen mucizeleri Allah'ın izniyle yerine getirince inkârcılar bunun bir sihir olduğunu ileri sürmüşler ve iman etmemişlerdir.⁴⁵ Kur'ân, geçmiş peygamberlerin insanlara Allah'ın dinini tebliğ ederken göstermiş oldukları mucizelerden bazılarına yer vermiştir. Hz. Nuh'un gemisi,⁴⁶ Hz. Salih'in devesi,⁴⁷ Hz. Musa'nın

43 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 178-179.

44 Halil İbrahim Bulut, "Ehl-i Sünnet ve Mütezileye Göre Peygamberliği İspat Eden Delillerin Sosyo-Kültürel Boyutu", *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2004, sayı 2, s. 72.

45 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 175.

46 Ankebût, 29/15.

dokuz mucizesi,⁴⁸ asası, bir hastalık sebebiyle olmaksızın elinin ıslıl ıslıl bembeyaz çıkması,⁴⁹ Hz. İsa'nın babasız olarak dünyaya gelmesi,⁵⁰ çamurdan yapılmış bir kuşa can veriş, ölüleri diriltişi, evlerde saklanan yiyecekleri haber veriş,⁵¹ gökten sofranın indirilmesi⁵² bunlara örnek verilebilecek mucizelerdendir. Bu ve benzer mucizelere muhatap olan insanların büyük bir kısmı, mucizeleri sihir diye niteleyerek kendilerine inanmamışlardır.⁵³ İnkârcıların Hz. Muhammed'e nübüvvetini belgeleyecek maddî bir âyet indirmesi teklif edilince ilim, hukuk, ahlak vb. beşerî bilgiler açısından erişilmez bir mucize olan Kur'ân-ı Kerim verilmiştir.⁵⁴

Râzî, İslam'ın ilk muhatapları olan Arapların Kur'ân'ı inkâr etmek için Hz. Muhammed'e deli, kahin, şair, yalancı gibi isnatlarda bulduklarını ancak bunların kabul görmediğini ifade etmiştir. Yine Kur'ân'ın bir benzerini yapabileceklerini iddia edip bunu başaramayınca, Velid b. Muğire el-Mahzumî'nin görüşü uygun bulunarak, insanların kalbini etkilemesinden dolayı Kur'ân'ı sihir olarak nitelendirmişlerdir.⁵⁵ Mekkeliler, Kur'ân'ı inkâr etmelerine ve ona sihir isnadında bulunmalarına gerekçe olarak Allah'ın eğer peygamber seçecekse mal, akıl ve şöhret sahibi Urve b. Mes'ûd es-Sekafî gibilerini seçmesi gerektiğini göstermişlerdir.⁵⁶ Fakat inkârlarına neden olan asıl sebep zaman ilerledikçe insanlarda Kur'ân'ın etkisinin ve kuvvetinin artmasıydı. Çünkü Hz. Muhammed'in okuduğu Kur'ân, insanların kulaklarından kalplerine işliyor, içerisinde barındırdığı gizli, ilahi bir kuvvet nedeniyle kalpleri Kur'ân'ın etkisi altına giriyor ve Kur'ân'a tabi oluyorlardı. İşte bu sebepten dolayı Kureyşliler ve Araplar, Kur'ân'a sihir, Hz. Peygambere de sihirbaz demişlerdir.⁵⁷ Hâlbuki sihirbazların fiilleri ile Kur'ân'ın âyetleri birbirinden farklıdır. Onların fiilleri geçicidir, devamlılık arz etmezler. Hz. Muhammed'in mucizesi olan Kur'ân ise sonsuza kadar kalacak ve Kur'ân'ın gücü zamanın geçmesiyle artarak devam edecektir.⁵⁸ Bunun için Kur'ân bir sihirbaz sözü değildir. Onun bir benzerini getirmeye yaratılmışların gücü yetmez. Kur'ân'ın âlemde sürekliliğini koruması onun

47 A'raf, 7/73; İsrâ, 17/59.

48 İsrâ, 17/101.

49 Tâ-hâ, 20/22; Neml, 27/12.

50 Meryem, 19/17-21.

51 Âl-i İmran, 3/49.

52 Mâide, 5/114.

53 Maide 5/110; Yunus 10/2; Neml 27/12; Kasas 28/36; Zuhuf 43/36; Saf, 61/6.

54 Yusuf Şevki Yavuz ve Abdurrahman Çetin, "Âyet", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 242.

55 İlgili âyet için bkz: Müddesir, 74/11-24; Sâd, 38/3-5.

56 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve* s.180. Mekkelilerin bu tavırlarıyla alakalı âyetler için bkz: En'am, 6/7, Zuhuf, 43/30-32.

57 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.185.

58 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.177.

bir sihir olmadığının göstergesidir. Bu özelliğine rağmen onu ancak inatçı kişiler reddeder.⁵⁹ Hâlbuki sihir-sihirbaz ile mucizeler arasındaki farklar değişik yönlerden ele alınmış ve aralarındaki farklılıklar vurgulanmıştır.⁶⁰

2.2.2. Kur'ân İfadelerinin Şair Sözü Olmaması

Kur'ân'ın vermiş olduğu bilgilerde Mekkeli müşriklerin Rasulullah için: "Biz, deli bir şâir için ilahlarımızı terk mi edeceğiz" diyorlardı⁶¹ ve "Onlar, 'Hayır, bunlar karmakarışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu, hayır, o bir şairdir. Eğer böyle değilse önceki peygamberlerin (mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin' dediler".⁶² şeklindeki ifadelerle şairlik isnadında bulunarak insanların kafalarını karıştırmak istiyorlardı. Hâlbuki onlar da şairin vasıflarını ve şiirin özelliklerini çok iyi biliyorlardı. Bunlarla Kur'ân'ı karşılaştırdıklarında farklı hususiyetlere sahip olduğu belliydi. Fakat onların inançlarıyla bağdaşmayan İslam dinini ve onu tebliğ eden Peygamberi halk nezdinde küçük düşürmek için mücadele etmek gerekirdi ki bu uğurda her türlü yalan ve iftirayı yapmışlardır. İşte bunlardan bir tanesi de Hz. Peygamberin şair, Kur'ân'ın ise şiir olduğu iddiasıydı.⁶³ Râzî, müşriklerin Kur'ân surelerini şiire, âyetlerini de şairlerin beyitlerine benzeterek inkâr ettiklerini belirtir. Müellif, şiir ve diğer edebî eserlerin görünen manalarının, Kur'ân'ın içermiş olduğu kuvvetli ve derin manalara asla ulaşamadıklarını, bu edebî eserlerin aslı itibariyle tek yönlü olduklarını, yani sadece lafız güzelliği olduğunu, içeriğinde mana kuvvetliliği ve derinliği olmadığını, şiirin sadece aruzlarla şekillendirilmiş etkileyici yönü olduğunu ifade eder.⁶⁴ Bununla birlikte, Kur'ân âyetlerinde şiir nazmunun vezin ve kafiyeleri yoktur. Mana bakımından ise şiir, hakikat olup olmadığı aranmaksızın hoşlandırmak veya tiksindirmek, coşturmak veya küstürmek gibi hisleri gıcıklayan muhayyel kuruntulara, vehmî kıyaslara, hissiyat oyunlarına racidir. Kur'ân ise, Yüce Allah'ın hidayetine götüren bir irfan nuru, bir îkan rehberidir.⁶⁵ Kur'ân, bir şiir değildir. Ama tam bir düz yazı olmasına rağmen, mûsikinin bütün niteliklerine sahip bulunmaktadır. Tıpkı bir şiirin düzensiz ve ahenksiz okunmasının mümkün olmadığı gibi Kur'ân'daki bir kelimenin bir harfi kaldırılrsa artık onun tecvidli okunması

59 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.177-178.

60 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bk. Neseî, *Tabsiratü'l-edile*, II, 30, 40-44, 177-178; İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadîrî Ugan, İstanbul, 1986, III, 15; İbn Teymiyye, *en-Nübüvvat*, nşr. Muhammed Avad, Mısır, 1985, s 63, 215.

61 Saffat, 37/36.

62 Enbiya, 21/5.

63 Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, trc. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, 3. baskı, İstanbul: Hikmet Yay., XII, s.282.

64 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve* s.178-179.

65 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, 1979, VI, 4040.

mümkün olmaz.⁶⁶ Şairler ile Hz. Peygamber arasında da farklar vardır. Öncelikle şairler effak diye nitelendirilirler. Yani sözleri mutlaka yalan olmakla birlikte söylediklerinin doğru olup olmadığını düşünmeden, sorumsuzca ağzına geleni, hoşuna gideni söyleyen kimselerdir.⁶⁷ Şairlerin muayyen veya istikrarlı bir çizgileri yoktur, her zaman tedirgin, bir arayış içerisinde olan, zevk, duygu ve ihtiraslarının kendilerini her an yeni bir dünyaya götürdüğü kimselerdir.⁶⁸ Yine şairlerin Hz. Peygamber'in tabiatına ve karakterine zıt bir şekilde yapamayacak oldukları şeyleri söylemeleri de aralarındaki farklardan birisidir.⁶⁹ Hz. Peygamberi tanıyan herkes, O'nun söylediklerini aynen yaptığını biliyordu. O'nun söz ve fiillerindeki ahengi, çevresindeki kimse inkâr edemezdi.⁷⁰

Râzî, konuyla alakalı olarak “*odun taşıyan kadın*”⁷¹ ifadesiyle Tebbet sure-sine konu olan kişilerden olan Ebû Leheb'in kızı Ümmü Cemile b. Harb bt. Ümeyye hadisesini nakleder. Ümmü Cemile Tebbet suresi nazil olunca Kâbe'de ashabıyla birlikte oturan Hz. Peygambere vurmak üzere bir taş alır ve onların bulunmuş olduğu yere gider. Ashaba: Bana Muhammed'in beni hicvettiği ulaştı. Şayet onu bulursam bu taşı onun kafasına vuracağım. Yemin olsun ki ben bir şairim, diyerek sözlerini şu şekilde tamamladı: “İsyamız eleştirmenizden, itirazımız ise dininizdir”.

Hz. Peygamber, ashabına, Allah'ın o kadının gözlerini görmez ettiğini, şayet kendisini görmüş olsaydı söylediğini yapacağını (taşı kafasına vuracağını) ifade etmiştir.⁷² Kendisini şair olarak niteleyen Ümmü Cemile Hz. Peygamberi şiirleriyle hicvedecek, küçük düşürecek olsa bunu muhakkak yapardı. Ancak bir kadın olmasına rağmen Hz. Peygamber'i sözleri ile değil fizikî bir müdahale ile susturmak istemesi şairlerin Kur'ân âyetleri karşısındaki acziyetlerine bir örnektir. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'in şiir, Hz. Peygamber'in ise şair olmadığını belirtmektedir.⁷³

2.2.3. Kur'ân-ı Kerîm İfadelerinin Kâhin Sözü Olmaması

İnkârcıların Kur'ân hakkındaki iddialarından birisi de Kur'ân âyetlerini kâhinlerin seci'li ifadelerine, Hz. Peygamber'i de kâhinlere benzetmeleridir.

66 Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip, 2. baskı, İstanbul: Beyan yay., 2010, s.21.

67 Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara: Kevser yay., ts. s.162.

68 Ebu'l-Âlâ el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı* çev. Ahmet Asrar, Pınar Yay. 1980, s. 676.

69 Şuara, 26/226.

70 Mevdudî, *Tevhid Mücadelesi*, s.677.

71 Tebbet 111/4.

72 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.179.

73 Hâkka, 69/40-41.

Çünkü Hz. Peygamber de kâhinler gibi gelecekte haber veriyor ve bu haberler de doğru çıkıyordu.⁷⁴ Ancak bütün kâhinler bedevîdirler ve hepsi çocukluklarından itibaren kehanet ile meşgul olagelmüşlerdir. Kırk yaşına kadar başka işle meşgul olup da birden bire kâhin olan tek kişi gösterilemez.⁷⁵ Hz. Peygamber, hiçbir zaman bir kâhin gibi gelecek okuyucusu olmak istememiş, aksine bu kabil iddiaları temelinden yıkan vahye nail olmuştur: “*De ki: ‘Ben size ‘Allah’ın hazineleri benim yanımdadır’ demiyorum. Ben gaybı da bilmem...*”⁷⁶

Hz. Peygamber’e kâhin diyebilmek için öncelikle kâhin ile peygamber arasındaki farkları göz önünde bulundurmak gerekir. Evet, peygamber meleklerle, kâhinler ise cinlerle irtibat kurduklarını iddia ederek gelecekle ilgili bir takım haberler veriyorlardı. İnsanların, peygamber ve kâhinlerin irtibat kurduklarını iddia ettikleri melek veya cinlerle olan irtibatlarını gözlemleme imkânları yoktur. O halde ikisi arasındaki farkı belirlemenin tek yolu her ikisinin toplum içindeki görüntü ve durumlarından hareket etmek yani onların görünen taraflarını ve getirdikleri haberlerin veya bilginin içeriğini incelemekle aralarındaki temel ayırım ortaya konulabilir.⁷⁷

İnkârcıların Kur’ân ve Allah Rasulü hakkındaki şiir, şair, kâhin vb. değişik isnatlarda bulunmalarına ve kafa karışıklıklarını şu hadise açıkça ortaya koymaktadır: Nadr b. Hâris isimindeki müşrik Hz. Peygamberi toplum içinde küçük düşürücü ve onurunu zedeleyici propaganda toplantılarının birinde: “Ey Kureyş topluluğu! Allah’a yemin olsun ki, henüz çaresini bulamadığımız bir iş başımıza geldi. Muhammed sizin hoşnut olduğunuz yeni yetme bir çocuktur. En doğru sözlünüz ve emanete en çok riayet edeninizdir. Şakaklarında kırlıklar belirdiğinde ve size bir şey getirdiğinde siz ona ‘sihir-sihirbaz’ dediniz. Kesinlikle sihirbaz değildir, zira sihirbazların üflemlerini, düğümlemlerini biliriz. ‘Kâhin’ dediniz. Kesinlikle kâhin de değildir. Çünkü biz onların hallerini gördük ve secilerini dinledik. ‘Şair’ dediniz. Kesinlikle şair de değildir. Çünkü biz hezec ve recez gibi şiiri bütün türleriyle biliriz. Sonra ‘mecnun’ dediniz. Kesinlikle mecnun değildir, zira biz cûnûn gördük, onda ne boğulmuşluk ne vesvese ne de karıştırma vardır. Ey Kureyş topluluğu!

74 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.179.

75 Kasım Küfrevî, *Hz. Peygambere Dil Uzatanlar*, İstanbul: Özyayın Matbaası, 1969, s.25.

76 En'am, 6/50. Benzer âyetler için bk. A'raf, 7/187-188.

77 Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Cağfer Karadaş, “Büyü ve Din- İslamî Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme”, *Usûl İslam Araştırmaları*, I, 1 (2004), s. 124-125; İbrahim Sarıçam, “Hz. Muhammed (s.a.v)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam”, *Diyanet İlmî Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) Özel Sayı)*, Ankara 2000, s.31.; İlyas Çelebi, “Kâhin”, *DİA*, İstanbul, 2002, XXIV, 171; İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 247.

Başınızın çaresine bakın! Bilesiniz ki, Allah başınıza büyük bir bela(!) sarmıştır.⁷⁸

İnkârcıların, Kur'ân hakkındaki değişik isnatlarda bulunmaları onların kararsız, tutarsız, huzursuz ve zihinlerinin ne kadar karışık olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında bu durum onların aleyhine bir haldir. Zira çelişkili birçok iddia, sahibinin kararsızlığını, zihninin karışıklığını ve en önemlisi haksızlığını ve gerçeği kabul etmemedeki inadını açıkça ortaya koyar.⁷⁹

Her değişim ve dönüşüm bir takım tepkilerle karşılaşır. Peygamberler de bu muhtelif tepkilere maruz kalmışlardır. Bu tepkiler maddi olduğu gibi çoğu zaman da psikolojik ve kamuoyu oluşturma amaçlı bir propaganda mücadelesi olmuştur. İnkârcılar amaçlarına ulaşmak için peygamberler hakkında öncelikle kendileri gibi sıradan bir kişinin peygamber olamayacağını öne sürmüşlerdir. İnsanlar nezdinde bu çabadan bir netice alamayınca peygamberler hakkında kendi yaşam kültürlerinde var olan yalanlama, şair, kâhin, sihirbaz gibi ithamlara başvurmuşlardır. Hz. Muhammed hakkında da inkârcıların bu isnatlarda bulunmalarındaki amaç, Kur'ân'ın açıkça görülen üstünlüğünü hiç olmazsa içlerinden bu işlerin erbablarının yapabileceği bir seviyeye düşürmektir. Ancak Allah, Kur'ân'ın kendisine isnat edilen bu iddialardan uzak olduğunu ifade etmiştir. Aslında inkârcıların bu iddiaları onların Kur'ân karşısındaki çaresizliklerinin itirafı ve kanıtıdır.⁸⁰

Görüldüğü üzere inkârcılar Kur'ân'ı reddetme konusunda kendi aralarında ve iddialarında tutarlı değildirler. Çünkü Kur'ân hakkında şiir, sihir, kâhinlerin sözleri gibi iddialar ortaya atmışlar ancak bunların hiçbirinin Kur'ân için geçerli olmadığı ortaya çıkmıştır. Kur'ân hakkında iddialarından istedikleri neticeleri alamayanlar “*Bu Kur'ân'ı dinlemeyin! Okunurken gürültü yapın, belki galip gelirsiniz*”⁸¹ diyerek acziyetlerini daha da belirgin bir hale getirmişlerdir.

2.3. Muhteva Yönünden Kur'ân-ı Kerim'in Mucize Oluşu

Ebû Hâtim er-Râzî, Kur'ân'ın, din ve dünya işleri ile âlemdeki düzenin sağlıklı bir şekilde ayakta tutulabilmesi için gerekli hususları barındırdığı için mucize bir kitap olduğunu belirtir. Örnek olarak: Allah'ın birliğine davet etmek, O'na ibadeti, hamdi, tesbihi, tahlili ve bütün övgüleri O'na yapmaya

78 İbn İshak, *Sîretü İbn İshâk*, (nşr. Muhammed Hamidullah), Konya 1404/1981, s.181-182; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, nşr. Ömer Abdusselam Tedmûri, Beyrut 1408/1987, I, 327-328.

79 Çelik, *Kur'ân'ın İnkna Hususiyeti*, s.187.

80 İshak Özgel, “Bir Üstünlüğün İtirafı Anlamında Kur'ân'da Muhalifler Tarafından Peygamberlerin Sihirbazlıkla İtham Edilmeleri”, *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanlığı Bilimsel Toplantılar*, Yayın No:1, Isparta 2003, s.119, 130-131.

81 Fussilet 41/26.

teşvik etmek, dua ve saygıyla O'na yönelmek, af ve bağışlanmayı O'ndan istemek, O'ndan korkmak, Peygamberleri tasdik etmek, onlara itaatte sebat etmek, iyiliği emir, kötülüklerden sakındırmak, cenneti arzulamak ve cehennemden kaçınmak, ödül ve cezayı hatırlamak, ahireti arzu etmek, dünyayı fazla önemsememek, Allah'ın kendilerine şefkat göstereceğini vaat etmiş olduğu ehl-i tevhid ve ehl-i îmandan ilim istemek, Allah'ın mağfiretinden ümidi kesmekten sakınmak, kâfirleri şiddetli ve acıklı azap ile korutmak, sıla-i rahim, iyilik yapmak, hakka ve hukuka riayet etmek, emanete vefalı olmak, verdiği sözü tutmak, anne-babaya iyilik etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, ahlaksız davranışlar, kötü ve şer işlerden sakınmak ve sakındırmak gibi güzel ve üstün ahlaklı olmayı emretmek, şerden ve kötü davranışlardan sakınmak, iktisatlı olmak, cimrilikten ve israftan sakınmak, savaşta haddi aşmamak, hakkı olmayan şeyi almamak, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamak, zina yapmamak, çalmamak gibi... Tüm bu konularda Allah, Kur'ân'da sınırları çizmiş ve hükümleri açıklamıştır. İman eden ve etmeyen dost-düşman herkes bu hükümlerin doğruluğunu ve faydalarını kabul etmişlerdir.⁸²

Râzî, geçmiş zamanlardaki insanların da peygamberlerin getirmiş oldukları esaslarla, temeli din olan kurullarla yönetildiklerini, Kur'ân nazil olduğunda insanların onun hükümlerinin etkisi altında kaldıklarını ve ona sarıldıklarını, böylece İslam dininin bütün dinlere ve milletlere üstün geldiğini ifade etmiştir. Buna rağmen mühlidler, Kur'ân'dan başka kitaplara sarılarak bunlar sayesinde içerisinde insanlara fayda veya zararı bildirmeyen bir kitap olduğuna inandıkları Kur'ân'dan uzak durmak suretiyle kanlarını, mallarını ve nesillerini koruma altına alacaklarını zannediyorlar. Hâlbuki gerçekte Kur'ân'ın hükümleri altına girdiklerinde bunları başaracaklarını bilmiyorlar.⁸³

Kur'ân'ın muhtevası itibarıyla Hz. Muhammed'in risaletine delâlet ettiğine şöyle bir örnek verilebilir: Birçok hastalığın ortaya çıkmış olduğu bir ülkede, doktor olduğunu iddia eden bir adam, bu iddiasının delili olarak hastaları tedavi eden tıp ilmi ile alakalı kitabını getirir. Uzman doktorlar o kitabı mütalaa etmeleri neticesinde o konudaki en iyi kitap olduğunu müşahede ve itiraf ederler. Sonra ona sayılamayacak kadar hasta başvurur, kendilerine yazılan reçetelerdeki ilaçları alanlar iyileşir ve sıhhat bakımından en sağlıklı insanları oluştururlar.⁸⁴ Durum böyle iken, bu iki ilmî ve amelî bur-

82 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.180-181.

83 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.182-183.

84 Ebu Hamid Hucceulislam Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî, *el-Munkız mine'd-dalâl*, Beyrut: Mektebetu Kutubu's-Sekafiyye, 1411/1991, (beş kitap bir arada), s. 52; M. Reşid Rıza ve M. Abduh, *Tefsiru'l-Menâr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, ts., I, 218.

handan şüphe edilir mi? Kaldı ki, ruhları tedavi etmek, bedenleri tedavi etmekten daha zor bir iştir. Zira ictimâî hastalıklar bulaşıcı ve müzmindir. Bilindiği üzere Kur'ân, doğru inanç esaslarını, yüce ahlâk kaidelerini, içtimai ve medenî usulleri ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber, Kur'ân'ın getirdiği kaideler, ölçüler ve prensipler vasıtasıyla, her türlü kötülükte, câhilî hareketlerde kaybolmuş, cehalet ve putçuluk rezilliğine boğulmuş bir toplumu iyileştirdi, birleştirdi, onlara kitap ve hikmeti öğretti ve bedevî olsun medenî olsun bütün toplumların önüne geçirdi.⁸⁵

Râzî, Kur'ân'ın, devlet başkanları veya büyükleri, bilginler ve edebiyatçılarla bir araya gelmemiş ümmî bir kişiye indirilişini, ümmî kişilerin bilmediği mu'cem ifadeleri ihtiva etmesini, geçmiş ve gelecekteki milletler hakkında bilgiler ve darb-ı meseller içermesini Kur'ân'ın mucizeleri arasında kabul etmektedir.⁸⁶ Hz. Peygamber'i etrafındaki herkes doğuşundan orta yaşına kadar tanyor ve biliyordu. Durum böyle iken, O'nun ağzından semavî kitapların durumu, geçmiş peygamberlerin hikâyeleri, din ve mezheplerin akideleri, eski milletlerin tarihi, medeniyet, ahlâk ve iktisadın mühim meseleleri hakkında çıkan hikmet dolu sözler ve ilmî değerlendirmelerin kaynağı vahiyden başkası olamaz. Eğer bu peygamber okuma yazma bilseydi ve çevresindeki insanlar onun kitap okuduğunu ve araştırmalarincelemeler yaptığını görmüş olsalardı, onun bu ilim ve kültürü, vahiyden değil, başka kaynaklardan elde ettiğine inanabilirlerdi. Fakat ümmiliği bu tür imkânları ortadan kaldırmıştır.⁸⁷

2.4. Muhataplarına Tesiri Açısından Kur'ân-ı Kerîmin Mucize Oluşu

Ebû Hâtim er-Râzî, Kur'ân'ın insanlara olan etkisine Allah'ın Kur'ân'daki şu âyet ile bir benzetmede bulunduğunu ifade etmektedir: "...Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcuları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar..."⁸⁸ Kur'ân nuru, adeta bir ziraatçının yere ekip de büyüyen bir tohum gibi insanların kalplerine atılmış ve o kalplere tesir ederek bütün âlemi kaplamıştır. Bu tohumların bir kısmı kayalıklara, bir kısmı çorak topraklara, bir kısmı da verimli toprağa denk gelmiş, tohumların bulunmuş olduğu yere göre de artmış ve ürün vermiştir. Allah Teâla, bu âyette Hz. Muhammed'i ve nübüvvetini ekine, O'na tabi olanları ve ashabını ekinin filizine benzetmiştir.⁸⁹ Hz. Peygamber yalnız olarak kı-

85 M. Reşid Rıza ve M. Abduh, *Tefsiru'l-Menâr*, I, 219.

86 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s.181; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, s. 243-246,259-260.

87 Mevdûdî, *Tevhîd Mücadelesi*, s. 684.

88 Fetih, 48/29

89 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 184.

yam etmiş sonra Allah onu, ilk çimden neş'et ederek etrafını saran filizlerle güçlendirdiği gibi yanındakilerle takviye etmiştir. Şu halde bu, yalnız ashabın değil Peygamberle beraber ashabının bir temsili olmuş olur.⁹⁰ Hz. Muhammed'e iman edenler günümüze kadar böyle devam etmişlerdir. Müslümanlar O'nun ekinleridirler. Onların gıdası ve kuvvet kaynakları Kur'ân'dır.⁹¹ Müslümanlar, gelişen kuvvet ve enerji dolu bir bitki gibidirler. Öyle kuvvetlidirler ki filizini yarıp ortaya çıkmışlardır. Fakat bu filizi yararak onu zayıflatmıyor, bilakis onu kuvvetlendiriyor. Ekinin sahibi olarak Hz. Peygamber (s.a.), ekinin gücünü, verimliliğini ve imrendiriciliğini bilmektedir. Kâfirler ise ekinin büyümesinden ve kuvvet bulmasından öfkelenmekte ve üzüntü duymaktadırlar.⁹²

Râzî, Kur'ân'ın içermiş olduğu konular itibariyle herkese açık olduğunu, mü'min-kâfir bütün insanların Kur'ân'daki üstün bilgilerden faydalanabileceğini, ancak, Kur'ân'da gizli, ilahî bir kuvvetin bulunduğunu, bu kuvvet sayesinde insanların kalplerinin onu ve hükümlerini kabul ettiğini ve mü'min olduklarını belirtir.⁹³ İnananların kalplerine etki eden bu kuvvet olmasaydı insanlar Kur'ân'ı kabul etmezler ve onun etkisi günümüze kadar devam etmezdi. Zamanın ilerlemesiyle insanlarda Kur'ân'ın etkisi ve kuvveti artmıştır. Çünkü o kuvvet, Allah'ın mukaddes sözlerindedir. Şayet böyle olmasaydı Kur'ân'ın durumu yalancı Peygamberlerin sözleri gibi olur ve etkisi zamanla dünyada yok olur giderdi. İşte Kur'ân'da bulunan bu güçten dolayı onun sihir olduğunu söylemişlerdir.⁹⁴

Râzî, insanların aralarındaki dostluk, alışkanlık veya zamanın ilerlemesi nedeniyle İslam dinini kabul ettikleri iddialarının doğru olmadığını belirtmektedir. Çünkü insanlar Kur'ân'ı nazil olduğu ilk zamanlardan itibaren dinlemişler ve ona iman etmişlerdir. İslam dinini kabul edenler ile inananlar arasında bir dostluk meydana gelecek kadar bir zaman geçmemiştir. Bununla birlikte sadece İslam dinini kabul ettikleri için Müslümanlara fizikî işkenceler yapılmasının yanında, müşriklerin Kabe'nin duvarına astıkları, Müslümanlarla bütün ilişkilerin kesilmesi yönünde almış oldukları karar Müslümanlara yapılan psikolojik ve sosyal bir baskı türü olmuştu. Müslümanlar da kendilerine yapılan bu işkencelere karşı dinlerinden dönmeyerek sabretmişlerdir. Dolayısıyla insanların bir alışkanlıktan veya aralarındaki dostluktan dolayı dinlerini değiştirme, yani İslam dinini kabul etme gibi bir gelenekleri de bulunmuyordu. Yapılan eziyetlerin devamında Müslümanlar

90 Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, s. 182.

91 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 184.

92 Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, 13, s. 472

93 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 183.

94 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 185.

yurtlarından kovulmuşlar, eşlerinden, ailelerinden, akrabalarından, kabilelerinden ayrı kalarak birçoğu Habeşistan'a ve daha sonra Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardır. Onlar için Rasulullah ile beraber olma, onun dinine tabi olma ve onun sevgisini kazanmak için öldürülme, dinini ve getirmiş olduğu sünneti kabul etme, onun uğrunda canı ve malı feda etme, tüm bu ayrılıkların üstünde olmuştur. Tüm bunlara neden olan ise öğrenmiş oldukları Kur'ân ve onun kalplerinde yapmış olduğu tesirdi. Bunun için Müslümanlar, Hz. Peygamberi himaye etmişler, ona yardım etmişler, kendi memleketlerine göç eden diğer Müslümanları sevmişler, korumuşlar, birbirlerini kardeş ilan etmişler, mallarını bölüşmüşlerdir. Kendilerini İslam dininden döndürmek isteyen babaları, oğulları ve aşiretleri ile savaşmışlar, Hz. Muhammed'i ve O'na tabi olanları tüm bu kişilere tercih etmişler, canları, malları ve evlatları hakkındaki İslam'ın hükümlerine razı olmuşlardır. Tüm bunları hiçbir zorlama altında kalmadan kendi özgür iradeleri ile yapmışlardır. Hz. Peygamber onlara Allah Teala'nın şu âyetini bildirmesine rağmen iman etmişlerdir: *"Hayır! Rabbine and olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."*⁹⁵ Ve *"Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır"*⁹⁶. Allah'ın ve Rasûlü'nün vermiş olduğu hükümlerde tercih hakları olmadığını bilmelerine rağmen onlar İslam'ı kabul etmişlerdi. Hz. Peygamberin onlar üzerinde bir egemenliği, otoritesi, İslam'ı kabul etmeleri halinde verecek bir malı, onlara yardım edecek bir aşireti ve kabilesi de yoktu. Aksine İslam dinini seçtikleri için türlü türlü işkenceye uğradılar.⁹⁷

İnsanların, dünyanın güzelliklerini bırakıp, dostlarını terk ederek, mallarını, canlarını feda edip Allah'ın şeriatına kuvvetle sarılmaları, bu uğurda ölmeyi istemeleri, hayatlarını bu yolda harcamaları, dine olan bağlılıkları ve bunların tamamını herhangi bir zorlama olmadan, özgür iradeleri ile yapmaları ancak Allah'ın kelamının kalplere olan etkisi sayesinde. İnsanların İslam dinini tercih etmelerinde bazılarının iddia ettikleri gibi aralarında bulunan dostluk, gelenekleri veya zamanın geçmesi kesinlikle etkili değildir.⁹⁸

İnananların bu eziyetlere sabretmeleri, verdikleri mücadeleler, kalplerinin Allah'ın şeriatını ayakta tutmak için bir araya gelmesi Kur'ân'ın etkisi-

95 Nisa 4/65.

96 Ahzab 33/36.

97 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 187-189.

98 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 188-189.

nin inananlardaki büyük tesirinin göstergesidir. Râzî, bu durumu ilacın insanların damarlarına girerek onlara tesir etmesine benzetir. Nasıl ki ilaç insanların bedenlerine damarlar yoluyla ulaşır ve insan sağlığına olumlu yönde etki ediyorsa Kur'ân da inananlar topluluğuna benzer şekilde tesir eder ve onların hayatlarını düzenli hale getirir.⁹⁹

Râzî'ye göre Kur'ân'ın mucizevi yönlerinden birisi de âyetin¹⁰⁰ işaret ettiği üzere Kur'ân'da bulunan gizli bir kuvvet ile insanların kalplerini bir araya getirmesi, uzlaştırmasıdır. Ona göre Kur'ân'ın hükümlerinin uygulanması neticesinde insanların kalpleri uzlaşır. Şayet Kur'ân ve içerisinde insanların kalplerini uzlaştıran bu güç olmasaydı, dünyadaki bütün güçler bir araya gelseler insanların Kur'ân'ı ve onun hükümlerini kabul etmelerini başaramazlardı.¹⁰¹

Râzî, Kur'ân'ın bu kadar tesirli bir kitap olmasına rağmen bir kısım insanlar tarafından inkârını onların nefislerine musallat olan ve nefisleri bozan, ilahi gücün insanların kalplerine yer etmesine mani olan heva, hased, kibir, azgınlık, haddi aşmak, düşmanlık, kendini beğenme, şüphe, akli kulanmama, hırs, vs. gibi bir takım hasletler olduğunu ifade eder. O buna şöyle bir örnek verir: Nasıl ki mıknatısa sarımsak sürülürse, mıknatısın tabiatında olan demiri çekme kuvveti yok olur, tıpkı bunun gibi insanın tabiatında bulunan ilahi vahye inanma kabiliyeti, kendisine isabet eden yukarıda sayılan hasletler neticesinde ortadan kalkar ve inanmaya engel olur. Kalp artık vahyin etkisini kabul etmez hale gelir.¹⁰²

Râzî, bu özellikler ile Kur'ân-ı Kerîm'in insanların kalplerine olan etkisini ve ne kadar büyük bir mucize olduğunu gösterdiğini, dolayısıyla Hz. Muhammed'in peygamberliğine delâletinin en büyük göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'ın gönderildiği ilk dönemlerdeki insanların kalplerine yapmış olduğu tesirin, zamanın ilerlemesiyle birlikte yeryüzünün her tarafında artarak devam ettiğini, yeryüzünde sayılamayacak kadar yerde günde beş vakit mescitlerde okunan ezanın, tevhidin, Hz. Muhammed'in doğruluğunun ve peygamberliğinin tasdik edilmesinin bir belirtisi olduğunu belirtmiştir. Bunu Hz. Muhammed'in Allah'tan getirmiş olduğu kitapta bulunan kuvvetten başka hiçbir kuvvetin başaramayacağını söylemiştir. İşte bunun için Kur'ân'dan daha büyük bir mucize yoktur. Çünkü Kur'ân'ın dışındaki hiçbir kitapta insanlara din ve dünya işlerinde bu kadar fayda sağlayacak hususlar yoktur. Kur'ân'ın getirmiş olduğu esaslarla insanların can, mal ve nesil güvenliği sağlanmış oldu ve yeryüzündeki insanlar arasındaki boz-

99 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 190.

100 Enfal 8/62.

101 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 187.

102 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 191.

gunculuk yasaklandı. Eğer Kur'ân'ın ortaya koymuş olduğu ilkeler olmasaydı dünya hayatı canlıların yaşama imkânı olmayan bir yer haline gelir ve insanlar yok olur, yeryüzü ve içerisinde bulunanlar fesada uğrardı.¹⁰³

2.5. Gaybî Olaylardan Haber Vermesi Yönüyle Kur'ân-ı Kerîm'in Mucize Oluşu

Kur'ân, insanların bilmeye imkân bulamadıkları gayb haberlerini ihtiva etmektedir. Bu gayb haberleri mâzi ve istikbale ait olmak üzere iki bölüme incelenir.¹⁰⁴ Geçmiş milletlerin gayb haberleri mâziye, Bizanslıların İranlılarla savaşı ve Allah'ın, Hz. Peygamberi ve Kur'ân'ı koruyacağına dâir haberleri istikbale delâlet eden gayb haberlerindedir.¹⁰⁵

2.5.1. Geçmiş Ümmetlerin Hikâyelerini Haber Vermesi

Ebû Hâtim er-Râzî, Kur'ân'ın geçmiş ümmetlere ait bilgiler vermesi yönüyle de mucize bir kitap olduğunu ifade eder. Çünkü Hz. Peygamber ümmî bir insandı, okur-yazar değildi.¹⁰⁶ Geçmiş milletlerin hallerini bilen bir ortamda yetişmemiş, bu konularda bilgili devlet adamları ile bilginlerle ve edebiyatçılarla da bir araya gelip, geçmiş milletler hakkında onlardan bilgi de almamıştır.¹⁰⁷ Bu konularla alakalı olarak Allah, Hz. Meryem'in durumunu anlatmak için: "*(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a) için atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin*"¹⁰⁸, Hz. Yusuf'un kıssası için: "*İşte bu (kıssa), gayb haberlerindedir. Onu sana biz vahiy yoluyla bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin*"¹⁰⁹ ve Hud kavminin durumu için: "*İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin...*"¹¹⁰ âyetleri bunlara örnek gösterilebilir.

2.5.2. Gelecekle İlgili Haberler

Kur'ân'ın mucize bir kitap oluşunun göstergelerinden birisi de kıyamet gününe kadar olacak hadiseler ve ihtiyaçlara ait hükmün açıklamasının bulunması, ileride fethedilecek ülkelerin haber verilmesi, Allah'ın İslam dinini diğer din mensupları arasında yayacağını bildirmesidir. Kur'ân'ın kendisine indirildiği Hz. Muhammed de bu hususlara vakıf herhangi birisiyle görüş-

103 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 192,194.

104 Arpa, *İ'cazü'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım*, s. 92.

105 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 167.

106 Ankebut, 29/48.

107 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 181; Arpa, *İ'cazü'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım*, s. 92.

108 Âl-i İmran 3/44.

109 Yusuf 12/102.

110 Hud 11/49.

memiş ve hiçbir kitabı mütalaa etmemiştir ki sözü edilen bu mucizeler kendisine bu yolla sağlanmış olsun.¹¹¹

Ebû Hâtım er-Râzî, Allah'ın Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı indirdiği dönemde, İslam dininin tüm dünyada etkili olacağını bildirmesini ve bu va'dini yerine getirmesini Kur'ân'ın bir mucizesi olarak değerlendirmektedir.¹¹² Bu konuda Allah: *"Allah'ın nurunu ağızları ile söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz. O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayetle ve hak din ile gönderendir. O, peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter"*¹¹³ buyurmaktadır. Allah, bu âyeti Hz. Peygamber'e indirerek, ona dininin yeryüzünde batıdan doğuya kadar bütün dinler üzerine üstün geleceğini va'd etmiştir. Zamanın ilerlemesiyle de bu va'd yerine gelmiştir. Hz. Peygamber, insanları dine davet etmeye başladığında tek başına ve zayıftı. Daha o zaman O, kendisini Allah'ın gönderdiğini ve dininin diğer dinlere galip geleceğini va'd ettiğini ve kendi yöneticilerinin Kısra ve Kayser'den daha güçlü olacağını söylemiştir. Hz. Peygamberin daha işin başlarında söyledikleri olduğu gibi gerçekleşmiştir.¹¹⁴ Zamanla Allah'ın âyetlerinin ve Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberlerin doğruluğu ortaya çıkmıştır. Şayet Hz. Peygamber yalancı olsaydı o zaman, davası batıl olur, Allah, O'nu düşmanlarından kurtarmaz ve tesis etmeye çalıştığı sistem vefatından sonra ayakta durmazdı. Peygamberlerden başka din ve dünya işlerinde önderlik iddiasında olan kimseler de ortaya çıkmıştır. Ancak bu kişilerin ölümleri ile birlikte saltanatları, liderlikleri ve diğer tüm vasıfları da yok olup gittiği, kendilerine tabi olan insanların ayrılıklara düştükleri, eserlerinin ve kurmuş oldukları sistemin kesintiye uğradığı veya yıkıldığı görülmektedir. Fakat Allah katından tertemiz olarak gönderilen Peygamberlerin kurmuş oldukları sistemler ayakta kalmıştır.¹¹⁵ Hz. Peygamber gibi, Arap kabileleri içerisinde gelecekte haber verdiklerini ve nebilik iddia eden Yemame'de Müseylemetü'l-Kezzab b. Habib, Benî Esed yurdunda Talha b. Huveylid, San'a'da Esved'ül-Ansî, Tenimoğulları bölgesinde Secâh bint Haris el-Yerbuiyye isimindeki insanlar ortaya çıkmıştır. Seci'li sözler söylemeleri ve bir takım va'dlerde bulunmaları nedeniyle bazı insanlar onlara inanmış ancak bir süre sonra yalancı oldukları anlaşılmış, oluşturmaya çalıştıkları davaları da yok olup gitmiştir. Hâlbuki Hz. Muhammed'in davası

111 Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, s. 238.

112 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 196.

113 Tevbe, 9/32-33.

114 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 196; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, s. 243-244.

115 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 196.

böyle değildir. Çünkü O'nun ortaya koymuş olduğu sistem takva ve Allah'ın rızasını kazanma üzerine olup, onun etkisi, günlerin, ayların, yılların geçmesiyle daha da artmıştır. Bunun için O'nun oluşturmuş olduğu sistem mucizedir ve hiç kimse onun bir benzerini ortaya koyamaz. Yalancılara fiilleri insanlara etkileyici gelse de, sihirbazların fiilleri gibi bir süre sonra yok olur gider. Buna mucize denmez. Asıl mucize ise, yeryüzündeki insanların etkisi altına alan ve zamanın ilerlemesiyle gücü bütün insanlar üzerinde artarak devam eden Kur'ân'ın durumu ve Hz. Muhammed'in şeriatıdır. Allah böyle va'd etmiş ve va'di de gerçekleşmiştir. Çünkü Allah va'dinden dönmeyeceğini “Şüphesiz Allah va'dinden dönmez”¹¹⁶ sözü ile ifade etmektedir. İşte gerçek mucize budur ve bunun bir benzerini hiç kimse meydana getirememiştir.¹¹⁷

Sonuç

Ebü Hâtim er-Râzî'nin Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat hususunda ileri sürmüş olduğu deliller arasında üzerinde en fazla durduğu Kur'ân'ın mucizevî olma özelliği ile Hz. Muhammed'in nübüvvetine delâlet etmesidir. Müellif Hz. Peygamberin nübüvvetine delâlet eden diğer hadiseleri “a'lâm”, “delâil” gibi terimlerle ifade etmektedir. Terimleri bu şekilde kullanmasıyla Râzî, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatta benzersiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Kur'ân, edebî sanatlarda olmayan birçok özelliği barındırmasıyla edebî yönden de beşer gücünü aşmaktadır. Ancak Kur'ân'ın icazı sadece dil ve üsluba da indirgenmemelidir. Zira bu durum, Kur'ân'ın icazını sınırlı hale getirecektir. Kur'ân'ın icazı, lafzın ötesinde başta iman ve ahlâk ilkeleri olmak üzere onun manasında da saklıdır. Buna rağmen Kur'ân'ı reddeden inkârcıların Hz. Peygamber'e şair, kâhin, sihirbaz gibi ithamlarda bulunmaları çaresizliklerinin bir itirafıdır. Râzî'ye göre, inançlılar İslâm dinini özgür iradeleri ile kabul etmişler, inkâr edenler ise kötü hasletleriyle bunu kabul etmemişlerdir.

Kaynakça

- Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara: DİB yay., 2007.
- Âişe Abdurrahman bintu's-Şâti, *el-İcâzü'l-beyanî li'l-Kur'ân*, Mısır: Darü'l-Mearif, 1971.
- Arpa, Enver, “İcâzü'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *AÜİFD*, XLIII, Ankara 2002, s., 81-107.

116 Âl-i İmran, 3/9.

117 Râzî, *A'lâmü'n-nübüvve*, s. 198-200.

- Âsım Efendi, *el-Okyanusu'l-basit fi tercemeti'l-Kâmûsu'l-muhit*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Aydın, Hüseyin, "Meydan Okuma Bakımından Kur'ân Mucizesi", *Kelam Araştırmaları*, 8:1 (2010).
- Bâkılânî, el-Kâdî Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyib, *İ'câzü'l-Kur'ân*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- _____, *Kitâbü Temhîdi'l-evâil ve telhîsi'd-delâil*, tah., İmâduddîn Ahmed Haydar, Beyrut 1987.
- Bulut, Halil İbrahim, "Ehl-i Sünnet ve Mütezileye Göre Peygamberliği İspat Eden Delillerin Sosyo-Kültürel Boyutu", *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2004, sayı: 2, s., 55-76.
- Calder, Norman "Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik", trc. Süleyman Akkuş, *Mârifet*, Yıl: 3, sayı: 1 s., 181-194.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usulü*, Ankara: TDV, Yay., 1993.
- Çelebi, İlyas, "Kâhin", *DİA*, İstanbul, 2002, XXIV, 171.
- Çelik, Muhammed, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti*, İzmir: Çağlayan Yay., 1996.
- Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, tah. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûcî, İstanbul, 2005.
- Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara: İsam Yay., 2009.
- Ebu'l-Âlâ el-Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, Pınar Yay., 1980.
- Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsîratü'l-edille*; tah. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Ankara, 2003.
- Eren, Cüneyt, "Kur'ân-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri", *Diyanet İlmi Dergisi*, c. 46, sy. 3, s., 129-144.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Hucceulislam Muhammed b. Muhammed, *el-Munkız mine'd-dalâl*, Beyrut: Mektebetu Kutubu's-Sekafiyye, 1411/1991.
- Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip, İstanbul 2010.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadîrî Ugan, İstanbul, 1986.
- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye* nşr. Ömer Abdusselam Tedmûrî, Beyrut, 1408/1987.
- İbn İshak, *Sîretü İbn İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya, 1404/1981.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânü'l-arab*, Beyrut: Dâru Sadr.
- İbn Sina, *Kitâbu's-Şifâ, Metafizik II*, çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- İbn Teymiyye, *en Nübüvvât*, nşr. Muhammed Avad, Mısır, 1985.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara, Kevser Yay., ts.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, (tah. Abdülkerîm Osman), Kahire, 1988/1408.
- _____, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi* (Mu'tezile'nin beş esasının açılımı) (metin-çeviri); çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2013.
- Kâdî v.dğr., *Mecmau't-tefâsîr*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979/1399.
- Karadaş, Çağfer, "Büyü ve Din: İslâmî Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme", *Usûl İslam Araştırmaları*, I, 1 (2004), s., 111-135.

- Karaman, Hayrettin v. dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yay., 2003.
- Kâşifu'l Gita Muhammed Hüseyin, *Aslu'ş-Şîa ve usûlühâ*, Beyrut ts.
- Koloğlu, Orhan Ş., "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", *UÜİFD*, c. 13, sy. 1, 2004, s., 159-194.
- Kutluer, İlhan, *Akıl ve İtikad*, İstanbul: İz Yay., 1996.
- Kutub, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, trc. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, İstanbul: Hikmet Yay. 3. Baskı.
- Küfrevî, Kasım, *Hz. Peygambere Dil Uzatanlar*, İstanbul: Özyaydın Matbaası, 1969.
- Özgel, İshak, "Bir Üstünlüğün İtirafı Anlamında Kur'ân'da Muhalifler Tarafından Peygamberlerin Sihirbazlıkla İtham Edilmeleri", *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanlığı Bilimsel Toplantılar*, Yayın No: 1, Isparta 2003, s., 117-132.
- Râgıp el-İsfehânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *Müfredatü elfazi'l-Kur'ân*, nşr. Safvan Adnan Davudî, Dımaşk: Darü'l-Kalem&Beyrut: Dâru'ş-Şamiyye, 1412/1992.
- er-Râzî, Ebû Hâtîm, *A'lâmü'n-nübüvve er-reddü ale'l Mulhid Ebî Bekr er-Râzî*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2003.
- Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut, 1981.
- Rıza, M. Reşid ve M. Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. baskı, ts.
- Sarıçam, İbrahim, "Hz. Muhammed (s.a.v)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet İlmî Dergi* (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) Özel Sayı), Ankara, 2000, s., 1-32.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 5. baskı, 2002.
- Şehristânî, Ebu'l-Fetih Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-nihal*, tah. Muhammed Abdülkadir el-Fazîli, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2002.
- Şeyh Müfid, *Evâilu'l-makâlât fi mezâhibi'l-muhtârât*, tah. Fadlullah ez-Zencânî, Tebriz 1363.
- Tanyu, Hikmet, "Büyü", *DİA*, VI, İstanbul, 1992, s., 501-506.
- Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farukî, *Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn*, Beyrut: Dâru Sadır.
- Tümer, Günay, "Brahmanizm", *DİA*, İstanbul, 1991, VI. s., 329-333.
- Yavuz, Yusuf Şevki ve Çetin, Abdurrahman, "Âyet", *DİA*, İstanbul, 1991, IV. s., 242-244.
- _____, "İcâzü'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI. s., 403-406.
- _____, "Sarfe", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI. s., 140-141.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, 1979.